TARBIYACHILARNING MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR NUTQINI RIVOJLANTIRISHDAGI PEDAGOGIK TAYYORGARLIGINI SHAKLLANTIRISH

Rahmatova Nargiza Soatmurod qizi
Surxondaryo viloyati Termiz tumani 7-DMTT tarbiyachisi

Annotatsiya. Ushbu tezisda maktabgacha ta’lim tashkiloti tarbiyachilarining bolalar nutqini rivojlantirishga doir pedagogik tayyorgarligini shakllantirishning nazariy va amaliy yo‘nalishlari yoritiladi. Nutqiy rivojlanishni qo‘llab-quvvatlashda dialogik muloqot, kitob o‘qish, o‘yin va individual kuzatuvning ahamiyati ochib beriladi. Tarbiyachi kompetensiyasining tarkibiy qismlari hamda metodik tayyorgarlikni kuchaytirishga qaratilgan bosqichli model taklif etiladi. Ish nazariy-metodik tahlilga asoslanadi; empirik sinov natijalari keltirilmaydi.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta’lim, tarbiyachi, nutqni rivojlantirish, pedagogik kompetensiya, dialogik muloqot, metodik tayyorgarlik.

Аннотация. В тезисе рассматриваются теоретические и практические направления формирования педагогической готовности воспитателей дошкольных образовательных организаций к развитию речи детей. Раскрывается значение диалогического общения, совместного чтения, игры и индивидуального наблюдения. Предлагается поэтапная модель совершенствования методической подготовки. Работа носит теоретико-методический характер и не содержит результатов эмпирического эксперимента.

Ключевые слова: дошкольное образование, воспитатель, развитие речи, педагогическая компетентность, диалогическое общение, методическая подготовка.

Abstract. This thesis examines theoretical and practical approaches to developing preschool educators’ pedagogical readiness to support children’s language development. It highlights dialogic interaction, shared book reading, play, and individualized observation. A staged model for strengthening educators’ methodological competence is proposed. The paper is a theoretical and methodological discussion and does not report empirical findings.

Keywords: preschool education, educator, language development, pedagogical competence, dialogic interaction, professional preparation.

KIRISH

Maktabgacha yosh bolaning lug‘at boyligi, grammatik tuzilmani o‘zlashtirishi, tovushlarni farqlashi va o‘z fikrini izchil bayon eta olishi shakllanadigan muhim davrdir. Nutq rivoji faqat alohida mashg‘ulotlarning natijasi emas: u o‘yin, kundalik faoliyat, kattalar bilan suhbat va tengdoshlar hamkorligi davomida yuz beradi. Shu bois tarbiyachining nutqiy muhitni tashkil etish va bolalarning individual ehtiyojlarini kuzatish malakasi ta’lim sifatining muhim omilidir (National Association for the Education of Young Children [NAEYC], 2020).

Maqsad — tarbiyachilarning maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirishga oid pedagogik tayyorgarligi tarkibini aniqlash hamda uni bosqichma-bosqich shakllantirishning amaliy usullarini

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

tavsiflash. Tezisda ilmiy adabiyotlarni qiyosiy-tahliliy o‘rganish, pedagogik umumlashtirish va metodik modellashtirish yondashuvlaridan foydalanildi.

ASOSIY QISM

Tarbiyachining pedagogik tayyorgarligi bir-birini to‘ldiruvchi to‘rtta komponentni qamrab oladi. Motivatsion-qadriyatli komponent bola nutqini rivojlantirishni ustuvor vazifa sifatida anglashni bildiradi. Nazariy komponent yoshga oid nutqiy rivojlanish xususiyatlari, til va tafakkur o‘zaro aloqasini bilishni nazarda tutadi. Metodik-amaliy komponent suhbat, hikoya tuzdirish, rolli o‘yin va interaktiv kitob o‘qish kabi usullardan maqsadli foydalanishni talab qiladi. Refleksiv-diagnostik komponent esa bolaning nutqini kuzatish, rivojlanish dinamikasini qayd etish va pedagogik faoliyatni moslashtirishga xizmat qiladi (Vygotsky, 1978; Institute of Medicine & National Research Council, 2015).

Nutqiy faoliyatni rag‘batlantirishda tarbiyachi bolaga tayyor javobni berish o‘rniga, uning fikrini kengaytirishga yordam berishi lozim. Masalan, «Bu nima?» kabi yopiq savol bilan cheklanmasdan, «Seningcha, qahramon nima uchun shunday qildi?» yoki «Keyin nima sodir bo‘lishi mumkin?» kabi ochiq savollar berish bolalarni mustaqil gap tuzishga undaydi. Kattalarning bola so‘zlarini qayta ifodalashi, mazmunan boyitishi va navbat bilan suhbatlashishi nutqiy tajribani oshiradi (Bruner, 1983; Dickinson & Tabors, 2001).

Birgalikda kitob o‘qish jarayonida ilustratsiyalarni muhokama qilish, qahramonlarning his-tuyg‘ularini so‘rash va voqealarni bolaning shaxsiy tajribasiga bog‘lash muhimdir. Dialogik o‘qish yondashuvi bolani passiv tinglovchidan faol hikoyachiga aylantirishga qaratilgan; tadqiqotlar uning ayrim nutqiy ko‘nikmalarga ijobiy ta’sir ko‘rsatishini bildiradi, biroq ta’sir bolaning yoshi va qo‘llash sharoitiga ko‘ra farqlanishi mumkin (Mol et al., 2008).

Tayyorgarlikni rivojlantirish uchun tarbiyachilar bilan kichik guruhlarda amaliy seminarlar, videovaziyatlarni tahlil qilish, o‘zaro kuzatuv va qayta aloqa mashg‘ulotlarini tashkil etish maqsadga muvofiq. Mashg‘ulotlarni rejalashtirishda ko‘p tilli oilalar farzandlari, talaffuz yoki lug‘at shakllanishida qo‘shimcha qo‘llab-quvvatlashga ehtiyoji bo‘lgan bolalarning holati ham inobatga olinadi. Tarbiyachi tashxis qo‘yish o‘rniga, kuzatuv natijalari asosida ota-onalar va zarur mutaxassislar bilan hamkorlik qiladi.

1-jadval. Tarbiyachining nutq rivojlantirishga tayyorgarligini shakllantirish modeli

Bosqich	Tarbiyachi faoliyati	Kutiladigan kompetensiya
1. Diagnostika	Nutqiy muhit va bolalar muloqotini kuzatish; o‘z ehtiyojini aniqlash	Kuzatuv mezonlaridan foydalanish
2. Nazariy tayyorgarlik	Yosh xususiyatlari, til rivoji va individual farqlarni o‘rganish	Nazariy bilimlarni amaliyotga bog‘lash
3. Amaliy mashq	Dialogik o‘qish, rolli o‘yin, hikoya tuzish bo‘yicha mikrodarslar	Interaktiv metodlarni qo‘llash
4. Refleksiya	O‘zaro kuzatuv, fikr-mulohaza va rejalashtirishni yangilash	Faoliyatni dalillarga tayangan holda takomillashtirish

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Jadvalda berilgan modeldan uzluksiz kasbiy rivojlanish dasturining loyihaviy asosi sifatida foydalanish mumkin. Uning samaradorligini baholashda tarbiyachining ochiq savollar ulushi, bolaga nutqiy navbat berish tez-tezligi, individual kuzatuv qaydlari va bolalarning voqeani izchil qayta hikoya qilishiga oid sifat ko‘rsatkichlari olinishi mumkin. Ushbu mezonlar kelgusida tajriba-sinov orqali tekshirilishi lozim.

Nutqni rivojlantirish faoliyati faqat mashg‘ulot vaqtiga bog‘lanmasligi kerak: sayrda kuzatilgan hodisalarni muhokama qilish, qurilish o‘yinida harakat ketma-ketligini ifodalash, rasm chizishda tanlovni asoslash kabi oddiy vaziyatlar ham lug‘at va bog‘lanishli nutqni rivojlantirish uchun imkon yaratadi. Pedagog bolalarning javoblari uchun yetarli vaqt berishi, xatoni keskin to‘xtatmasdan to‘g‘ri til modelini taklif etishi va har bir ishtirokchini suhbatga jalb qilishi muhim (Wasik & Bond, 2001).

XULOSA

Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirishga qaratilgan pedagogik tayyorgarlik nazariy bilim, faol muloqot metodlari, individual kuzatuv va muntazam refleksiyaning uyg‘unligida shakllanadi. Tarbiyachilarni tayyorlash jarayonida dialogik o‘qish, ochiq savollar, mazmunli o‘yin hamda birgalikda hikoya tuzish metodlarini amaliy mashqlar asosida egallash ustuvor bo‘lishi zarur. Taklif etilgan to‘rt bosqichli model pedagoglarning malakasini oshirish dasturlariga moslashtirilishi mumkin; uning natijadorligi keyingi empirik tadqiqotlarda baholanishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Bruner, J. (1983). Child’s talk: Learning to use language. W. W. Norton & Company.
2. Dickinson, D. K., & Tabors, P. O. (Eds.). (2001). Beginning literacy with language: Young children learning at home and school. Paul H. Brookes Publishing.
3. Institute of Medicine, & National Research Council. (2015). Transforming the workforce for children birth through age 8: A unifying foundation. The National Academies Press. https://doi.org/10.17226/19401
4. Mol, S. E., Bus, A. G., de Jong, M. T., & Smeets, D. J. H. (2008). Added value of dialogic parent–child book readings: A meta-analysis. Early Education and Development, 19(1), 7–26. https://doi.org/10.1080/10409280701838603
5. National Association for the Education of Young Children. (2020). Developmentally appropriate practice: A position statement of the National Association for the Education of Young Children. https://www.naeyc.org/resources/position-statements/dap/contents
6. Snow, C. E. (1991). The theoretical basis for relationships between language and literacy in development. Journal of Research in Childhood Education, 6(1), 5–10.
7. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in society: The development of higher psychological processes (M. Cole, V. John-Steiner, S. Scribner, & E. Souberman, Eds.). Harvard University Press.
8. Wasik, B. A., & Bond, M. A. (2001). Beyond the pages of a book: Interactive book reading and language development in preschool classrooms. Journal of Educational Psychology, 93(2), 243–250. https://doi.org/10.1037/0022-0663.93.2.243

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.